

E oare România un stat balcanic?

Prea adesea în vremea din urmă, România este etichetată drept «stat balcanic». Într-o carte apărută de curând, un distins ziarist francez, dl. Maurice Pernot, analizând actuala stare de lucruri în Europa de Sud-Est, se referă atât la Grecia, la Iugoslavia și la Bulgaria, cât și la România¹. La rândul lor, italienii aplică noul termen «Balcania»², fără deosebire, tuturor țărilor care au ținut de Imperiul bizantin de odinioară, atât celor de pe malul drept cât și celor de pe malul stâng al Dunării, ceea ce mi se pare o eroare, atât din punct de vedere geografic, cât și din punct de vedere istoric.

Străduindu-mă să îndrept aceste greșite păreri, nici că gândesc să denigrez frumoasele și bogatele ținuturi balcanice, ai căror locuitori sunt acum (în 1930) stăpânii unor state neatârinate și înfloritoare, oameni vrednici de neprecuțită laudă, pentru felul cum au îndurat ani îndelungați jugul turcesc, pentru bărbăția cu care au apărat credința creștină, precum și pentru nemărginita dragoste ce poartă locurilor de baștină ale neamului lor născut într-o zodie fără noroc. Dar între statul român și statele întemeiate de urmașii eleilor și slavilor, există mari și vădite deosebiri.

Balcanii s-au aflat o vreme sub stăpânirea împăraților Bizanțului. După aceea căpeteniile slave, atât ale bulgarilor cât și cele ale sârbilor, n-au făcut altceva decât să le urmeze pilda. Sistemul de guvernare – deși nu era centralizat, ci alcătuit din colectivități izolate, aflate în permanent contact cu o putere centrală – a păstrat vechiul caracter imperial. În Carpați, imperiul era absent; aici nu s-a statornicit nici o formă de guvernare barbară care să exercite o putere asemănătoare cu aceea a Bizanțului. Marile orașe dispăruseră, n-au supraviețuit decât așezările rurale. Țăranii trăiau în sate izolate, ce se bucurau de o autonomie patriarhală; doar conceptul de împărat conferea oarecare coeziune acestor celule sociale răzlețe. Atât și nimic altceva. La vreme de război, un număr de sate se organizau sub conducerea căpeteniilor lor. După câțva timp, una dintre aceste căpetenii deve-

---

¹ Maurice Pernot, *Balkans nouveaux*, Paris, 1929.

² Termenul *Balcania* (folosit pare-se pentru întâia oară în prefata lucrării *Origine e evoluzione storice delle nazioni balcaniche* a lui Angelo Pernice, publicată la Milano în 1915) a fost ulterior folosit în *Enciclopedia Italiană*, vol. V, Roma, 1949 și în *Grande Dizionario Enciclopedico*, vol. II, Milano, 1955 etc., într-un sens mai larg, echivalent cu acela al sintagmei *spațiu sud-est european*.

nea domn (*dominus*), exercitând puterea și având asupra supușilor o autoritate cvasi-imperială. Teritoriul stăpânit de el era «Țara românească» în cel mai strict înțeles național al cuvântului, și nu un stat balcanic și nici o copie ambițioasă a Imperiului Roman de Răsărit.

Din punct de vedere politic, aceste trăsături reprezintă deosebiri cum nu se poate mai categorice. În Balcani, locul cârmuirii creștine a fost luat de ultima ipostază a Romei, de Roma musulmană a turcilor. Vechiul sistem a fost păstrat de către noii stăpânitori, fără vreo schimbare esențială. Pe malul stâng al Dunării, după acceptarea suveranității turcești, n-a fost întru nimic știrbită deplina autonomie a domnilor Moldovei și Valahiei. Au rămas și mai departe aceiași conducători înzestrați cu puteri egale cu cele ale împăraților de altădată, ca și cum lor le-ar fi fost lăsată coroana cezarilor bizantini, protectori ai Bisericii răsăritene. Cei patru patriarhi (ai Antiohiei, Ierusalimului, Alexandriei și Constantinopolului) au lucrat sub oblăduirea și prin bunăvoința acestor capete încoronate ale obștii ortodoxe. Turcii au ocupat doar cetățile de la Dunăre, care singure erau considerate a fi fost cucerite de sultani. În lăuntru țărilor românești turcii n-aveau nici un amestec. Puterea suverană n-avea nici un drept, afară de acela de a acorda domnilor investiția «prin grația lui Dumnezeu» – niciodată prin grația vreunui monarh muritor – și acela de a primi un tribut anual. La Buda au poruncit pașale, ceea ce nu s-a întâmplat niciodată în capitalele românești, unde crucea s-a menținut nestingherită, înălțându-se deasupra vârfulor edificiului politic.

Numeroși istoriografi – care nu se cade să fie confundați cu istoricii adevărați – continuă totuși să vorbească despre creștinii din Balcani, români și alții care cam în același timp au scuturat jugul otoman și au dobândit libertatea, trecând cu vederea faptul că, de-a lungul celor cinci secole de vasalitate față de Roma sultanilor, libertatea românilor n-a încetat nici o dată măcar un singur ceas.

Din punct de vedere geografic, Bulgaria a rămas astăzi unicul stat balcanic, întrucât Iugoslavia se întinde până la hotarul cu Italia, iar Grecia este un stat mediteranean; cât privește Turcia europeană, ea nu reprezintă altceva decât o prelungire aproape neglijabilă a unui stat asiatic.

■ *Textul reprezintă o primă traducere în limba română a ultimei forme din limba engleză, revăzută de autor, a primei părți a conferinței susținute de Nicolae Iorga la 17 februarie 1930 (conferință intitulată inițial The Background of Roumanien History) la dejunul oferit în cinstea lui de corpul profesoral al Universității Western Reserve din marele oraș american Cleveland, pe care ilustrul nostru istoric avea să-l numească «a doua metropolă a românilor».*

Spre deosebire de celelalte teme abordate de Nicolae Iorga în cursul vizitei sale în America (27 ianuarie – 20 martie 1930) strălucita demonstrație și argumentele de neclintit – pe care, în această conferință, și-a întemeiat răspunsul categoric negativ la întrebarea «este oare România un stat balcanic?» – au suscitât în Statele Unite un interes ieșit din comun nu numai în afara perimetrului universitar local, dar chiar și la New York.

La 18 februarie, adică a doua zi după conferință, Cleveland Press, unul dintre cele mai răspândite cotidiane din oras, a publicat o dare de seamă despre conferință în care evidențiază că «România nu este un stat balcanic, cum cred mulți, deoarece se deosebește de celelalte state din Peninsula Balcanică». La 20 februarie, traducerea acestei dări de seamă, avea să apară la loc de frunte pe prima pagină a cotidianului

Din punct de vedere etnografic deosebirea nu sunt la fel de clare. Sunt vizibile în primul rând puternice similitudini între diferitele nații. Ele au aceeași strămoși traci, care au viețuit pe ambele maluri ale Dunării: ilirii însă n-au trăit decât pe latura adriatică a peninsulei. În preajma Pontului Euxin s-a exercitat pretutindeni aceeași influență grecească, s-a produs același proces de romanizare a păturilor populare și de ocupație de către romani. De asemenea, năvălirile slave au atins toate aceste nații.

La miazănoapte de Dunăre sciții au exercitat, mai cu seamă în Moldova, o tainică și durabilă înrăurire asupra tracilor: de asemenea asupra geților și asupra așezărilor dacilor din apusul Transilvaniei și din ținuturile muntoase. În ciuda colonizării romane târzii, mai întâi a păstorilor și a agricultorilor, apoi a coloniștilor lui Traian, această nouă nație latină n-a fost prea expusă dominației barbarilor, care, setoși să afle comori mai bogate și locuri mai lesne de apărut, au părăsit iute aceste dealuri, precum și pădurile și mlaștinile de aici, umblând după o pradă mai acătării. În Balcani limba latină nu s-a păstrat decât în văile Pindului, pe litoralul apusean și în câmpiile Tesaliei. În schimb, în Carpați, vechiului fond latin i-au fost adăugate cuvinte slave. De la Dunăre până la munții Beskizi, de la Tisa la apus și de la Nistru la răsărit, până în ziua de azi întreg acest teritoriu este românesc.

Se pune deci întrebarea, de unde începe Peninsula Balcanică? Spre a răspunde acestei întrebări poate fi util să facem o comparație cu celelalte două peninsule ale Europei meridionale. Spania începe de la Pirinei, iar prelungirile acestor munți către miazăzi nu reprezintă decât hotarele dintre diferitele provincii ale peninsulei. Italia porcede de la Alpi, iar Apeninii nu sunt altceva decât coloana ei vertebrală. În cea de a treia peninsulă din sudul continentului, rolul Pirineilor și al Alpilor nu revine Carpaților, care străbat Europa Centrală, leagă Polonia cu Slovacia și își îndreaptă ramificațiile către apus, ci aparține celui masiv muntos care cu adevărat face parte din această peninsulă, și anume masivul cunoscut sub numele de Balcan (cuvânt turcesc care înseamnă «munte»). Legătura Balcanilor cu Carpații fiind tăiată de Dunăre la Porțile de Fier, munții Rodopi sunt unica ramificație

---

America, ziarul tuturor românilor din Statele Unite. La 24 februarie, tot pe prima pagină, același cotidian avea să consacre conferinței o recenzie mai amplă și mai amănunțită, din care merită să amintim aici următoarea mărturie deosebit de semnificativă: «La cererea conferențiarului, președintele comitetului național (al românilor, n.n.) arată pe o hartă, expusă acolo din timp, teritoriul României și liniile ce o despart de țările balcanice». Mărturia relevă, pe de o parte, grija pentru detalii și seriozitatea cu care lorga urmărirea delimitarea României de statele balcanice, iar, pe de altă parte, preocuparea românilor americani de a se apăra de onosul de a fi considerați balcanici de către americanii de viță sau de către conțetățenii originari din Europa Occidentală sau Centrală. De la sfârșitul veacului trecut, adjectivul «balcanic» are conotații marcat peiorative, pe care lexicografi nu le înregistrează. O singură excepție la noi: Dicționarul limbii române, tomul I, partea I, București 1913, p. 1753, la articolul Balcanic... găsim mențiunea: p.ext. (cu referire la starea de cultură mai înapoiată a popoarelor din Balcani) – înapoiat, primitiv, necivilizat. Nici un alt dicționar român sau străin nu consemnează aceste conotații.

La începutul lunii aprilie, făcând dovadă de rar discernământ, trimestrialul Roumania. A Quarterly Review (caietul ianuarie-martie) – fondat de William Nelson Cromwell, președintele asociației «Society of Friends of Roumania», și redactat de Horia I.

către miazăzi a Balcanilor, în vreme ce lanțul Pindului poate fi considerat că îndeplinește rolul Apeninilor pe aceste meleaguri. Fiecare vale comunică cu toate celelalte. Datorită acestui ansamblu de munți, toate provinciile din regiunea Balcanilor și a Pindului sunt legate între ele: cât privește România, cu sarmaticele șesuri ale Moldovei deschise către nemărginitele întinderi ale Rusiei și spre grânarele Valahiei ce coboară spre Dunăre, ea reprezintă în mod cert o entitate categoric distinctă.

Traducere și prezentare de Ioan COMȘA

Babeș – desprinde din stenograma conferinței lui Iorga acea parte care lămurește concludent de ce România nu este un stat balcanic și o publică integral sub titlul Is Roumania a Balkan State?

În presa din țară, conferința n-a fost amintită decât la 9 aprilie, de un unic ziar bucureștean – Neamul românesc, al cărui director era N. Iorga – care a reprodus după America traducerea dării de seamă apărute inițial în Cleveland Press.

Deși în 1932 textul publicat în 1930 de revista newyorkeză Roumania a văzut lumina tiparului la București în culegerea intitulată N. Iorga. My American Lectures (în care figurează la pp. 155-158), nimeni nu s-a grăbit să traducă în română acest op de permanentă actualitate. Reticența nu este inexplicabilă. Cheia ne este oferită, poate, de faptul că Iorga a găsit de cuviință ca în My American Lectures să opereze o notabilă amplificare și remaniere a textului celui de al doilea paragraf, așa cum apăruse în revista newyorkeză, modificări dictate de importante considerații conjuncturale de politică externă și nu numai. Exagerate preocupări de a nu jigni și de a menaja posibile susceptibilități clarifică rațiunile care, de-a lungul a șapte decenii, i-au determinat pe cei care vor fi luat cunoștință de demonstrația și argumentele lui Iorga privind poziția României în Balcani să ezite nu numai să le popularizeze, dar măcar să se refere la ele. Aceste rațiuni par astăzi discutabile.

VICTOR PAPACOSTEA

Balcania

Balcania este un termen de factură – și poate chiar de origină – mazziniană¹. A circulat în corespondența conspiratorilor, între anii 1848-1877. El rezuma, pe atunci, o întreagă concepție politică. Prin magia lui, agenții liberalismului romantic sperau să realizeze o sforțare colectivă și simultană a popoarelor din Peninsula împotriva sultanului. După luptă, *Balcania* și-ar fi prelungit sugestia; popoarele eliberate ar fi rămas înfrânte pe anume temeieri sufletești, etnice, politice și economice. Dealtfel, ideia unei confederații a popoarelor din Peninsula, la care ne-am fi adăugat și noi Români, este mult mai veche; în vremea revoluției franceze a predicat-o poetul tesalian Riga Fereul².

Azi ideia este din nou în aer. Aproape în toate statele balcanice s'au produs reacțiuni împotriva stărilor de învrăjbire cari apasă viața popoarelor. S'au ținut numeroase conferințe inter-balcanice și s'a lucrat pentru apropiere și cooperare. S'au pus bazele unor camere comune de comerț, industrie și agricultură, s'au proiectat tarife preferențiale inter-balcanice, convenții sanitare, și se vorbește de o dezvoltare «în comun» a căilor de comunicații, terestre, maritime și aeriene. De curând, Înțelegerea balcanică a dat o nouă dovadă de vitalitate, iar în Bulgaria, stat dominat încă de porniri revanșarde, o parte din personalul politic s'a manifestat public pentru reînnoirea către «amicițiile seculare».

Obişnuiți cu creațiile şubrede sau artificiale ale cabinetelor diplomatice, mulți privesc cu scepticism aceste lucrări. S'ar părea că nici spiritul vremii nu prea este prielnic ideii de asociere a popoarelor. Și totuși – progresele realizate, dispoziția și atmosfera generală, ne face să credem că, în Balcani, ideia aceasta va putea avea o evoluție cu totul deosebită. Realitățile geopolitice, interesele economice, tradiții istorice comune și mari afinități de ordin etnic – toate vor concura pentru a o impune.

Dealtfel, cu mici intervale de separație, popoarele balcanice au trăit aproape întotdeauna laolaltă. Sub forma dominației macedonene, romane, bizantine sau turcești – aceste realități au impus lumii balcanice, aproape totdeauna, ritmul unei respirații unitare. Ori de câte ori aceste sisteme politice unificatoare slăbeau, Penin-

---

* *Text apărut în revista Libertatea, 1936.*

¹ Vezi Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca Renasterii politice a României.* Tot acolo citatele din Mazzini și din răspunsul lui Dim. Brătianu.

² În reluarea acestor inițiative azi, cercurile ateniene au avut un rol foarte activ.

sula recădea în anarhie. Tendințele particulariste ofereau atunci aspecte de totală năruire; dar reacția unificatoare venea fără întârziere, dorită, chemată de toată lumea. Faza bizantină premergătoare năvălirii turcești este tipică în această privință; căderea sub o putere capabilă să creeze o disciplină colectivă în rândul popoarelor din Peninsula a fost o necesitate a celui timp. Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului va rămâne în istorie prin puterea de pătrundere de care a dat dovadă în această privință. El a simțit cel dintâi, în pragul vremurilor moderne, necesitatea acelei mari unități pontice și dunărene, capabilă a rezista și asalturilor apusene și celor ce se pregăteau la răsărit. Această idee a inspirat întregul său program de cucerire și organizare. Pentru aceleași nevoi de pacificare el a extins autoritatea patriarhilor ecumenici – care ajunsese a nu se mai exercita decât în grupul redus al Romeilor – asupra tuturor popoarelor creștine din Peninsula, punând astfel temelie unei mari societăți creștine a cărei coeziune și unitate s'a menținut veacuri întregi. Dar brutalitatea regimului turcesc, decadența lui pretimpurie, iar mai târziu aservirea Patriarhiei către interesele de rasă ale elenismului, au dus la ruină această așezare. Veacul al XIX-lea – principiul naționalităților – a dat lovitura mortală acestui sistem politic dovedit sub misiunea sa. Vechiul particularism a reapărut în forma explosivă a revoluțiilor naționale; o luptă pe viață și pe moarte s'a deslănțuit între supuși și tirani.

Toată lumea europeană a privit cu simpatie – cum era și firesc – lupta popoarelor balcanice pentru eliberare, dar puțini și-au dat seama de perspectivele grave pe care le deschidea desființarea Imperiului otoman. Într'adevăr, două mari primejdii încep a amenința viața Peninsulei, înainte ca lanțurile care robeau popoarele să fi căzut:

Prima primejdie venea din interferențele etnice ce s'au produs în decursul veacurilor de conviețuire; datorită lor părea imposibilă o delimitare de frontiere care să împace în mod absolut popoarele ce se separau. Ce a însemnat și ce înseamnă această imposibilitate, o pot spune acei cari au urmărit studiile învățatului iugoslav Jovan Cvijic³: Peninsula Balcanică înfățișează unul dintre cele mai variate aspecte etnice, nu numai din Europa, dar de pe întregul glob. Triburi albaneze, aromânești și slave până în inima Greciei, expansiune greacă asupra Epirului, Traciei și Macedoniei până în Albania meridională și dealungul tuturor coastelor, infiltrări bulgare în Dobrogea și mase românești compacte până în văile Balcanilor și până în centrul Serbiei Vechi – iată câteva numai din aspectele amalgamului etnic pe care îl conține Peninsula. Sunt unele regiuni, cum ar fi Epirul și Macedonia, în care găsești alături unele de altele, sate slave, grecești, românești, albanezești și turcești. Nu este de mirare că în Banovina Vardarului, Macedonia, Epir, etc. – amestecul este atât de intens încât persistă fenomenul cunoscut sub numele de *bilinguism*.

În toată Peninsula, se poate spune, sunt doar câteva regiuni muntoase – Peloponezul, Munții Albaniei sau Pindului – în care s'a mai păstrat vechiul tip *grec, ilir sau tracoroman*. Această mare confuzie etnică a dăinuit în Peninsula Balcanică în toate vremurile. Datele ei istorice nu pot fi enumerate în cadrul acestui articol; pe terenul lingvistice comparate, ele pot fi urmărite în lucrările unui Sandfeld, Capidan etc. Minunată pentru a demonstra această veche promiscuitate etnică a Peninsulei ni s'a părut caracterizarea pe

³ Jovan Cvijic', *La Péninsule Balkanique*.

care o cronică bizantină o dă voevodului Vanco, care a ocupat orașul Arta la anul 1400: «*era de neam Serbo-arvanitobulgaro-vlah*».

A doua primejdie era încă și mai gravă. Ea decurgea din tendințele imperialiste a unora dintre marile puteri, care se prefăceau că luptă pentru eliberarea popoarelor subjugate, dar care în realitate urmăreau împărțirea Peninsulei în zone de influență, asemeni concesiunilor din continentele de culoare. În deosebi Rusia și Austria au trădat aproape dela început un formidabil apetit anexionist. *Una* vroia Dunărea, Marea Neagră și Constantinopolul, *cealaltă* Salonicul și țărmul egeean. Între altele, deschiderea moștenirii turcești s'a amânat, multă vreme, și datorită acestor două primejdii.

Pentru evitarea lor, mazzinienii au combătut ideea separatismului total. Trecând peste ideile dominante ale veacului, ei s'au gândit la înlocuirea sistemului otoman, îndată după desființarea lui, cu o formă politică care să asigure, pe plan economic și militar – cu respectul ideii de stat național – acea unitate pontică și dunăreană pe care o întrezărise cuceritorul otoman la 1453. De aceea, o dată cu ideea libertății naționale, ei propovăduiau și ideea solidarității balcanice în fața marilor puteri cari manifestaseră tendinți imperialiste. Mazzini însuși reproșa Englezilor pe la 1855 că nu ajută popoarele balcanice, «*...să alcătuiască uniți, o mare confederație, sustrăgându-i astfel influenței rusești, ajutându-i să obțină acea existență pe care zadarnic o sperau dela Rusia; să ridice în fața împărăției moscovite un zăgaz viu, de tinere Națiuni asociate*». Nu trebuie să creadă nimeni că aceasta ar fi însemnat o amendare sau o atingere cât de mică adusă ideii naționale în esența ei spirituală; dimpotrivă, prin realizarea acelei confederațiuni, popoarele balcanice își apărau și garantau, în măsura cea mai deplină, integritatea suveranității lor naționale împotriva statelor acaparatoare, dela Apus ca și dela Răsărit. Între mazzinienii convingși a fost, după cum se știe, și Dimitrie Brătianu, care, în numele *Comitetului Național Român*, a răspuns la 11 Septembrie 1851 la apelul *Comitetului central democratic european*. În apelul lui Mazzini stă scris: «*Podul lui Traian are acum numai câte un stâlp pe amândouă țărmurile Dunării; este simbolul stării de astăzi. Trebuie ca cu mâinile voastre să-i puneți arcuri noi; aceasta este datoria voastră pentru viitor*». La care Brătianu răspundea: «*Românul nu va înșela nădejdlile pe care democrația și le-a pus în el; noile bolti ale podului lui Traian le-am înfipț în pământ... și podul sfinții alianțe a popoarelor se va arăta strălucitor de frumusețe și tărie... Fi-va acest pod simbolul marelui înfrățiri europene...*». Și pentru a câștiga încrederea popoarelor, Brătianu ținea să precizeze: «*Vecinii noștri să fie fără grijă, Confederația dunăreană, ori dacă se preferă, sfânta alianță a popoarelor dela Dunăre, nu va fi o societate universală, un consorțiu al tuturor bunurilor. În asociația noastră fiecare asociat va continua să se bucure de libera dispunere de averea sa și nu va fi angajat decât cu o parte a sa. Fiecare își va păstra individualitatea și acțiunea*». Apoi către încheiere: «*Nu vă fie frică fraților; țarul și împăratul austriac nu ne mai pot înșela: le-am smuls masca*». Eminescu⁴, creiatorul doctrinei naționaliste, s'a declarat și el partizanul reggrupării popoarelor balcanice, pentru a se evita astfel mandatul vreunei mari puteri – în speță al Austro-Ungariei care se oferea neconținut. Fiindcă propaganda austriacă în acest sens se întetise, Eminescu

a simțit pericolul și a reacționat. El a scris un foarte frumos articol intitulat *Planul unei confederațiuni balcanice*.

Ziarul austriac «Post», exploatând cu rea credință tema că «micile state din Peninsula Balcanică eșite din letargia în care le ține domnia turcească ar forma prin rivalitățile lor politice naționale și religioase un pericol mult mai mare pentru liniștea Europei decât letargia acestor provincii produsă prin apăsarea semilunei» propunea confederarea lor sub mandatul Austriei; tot odată numitul oficios propunea să se lase Rusiei – pentru a o împăca – posibilitatea de a cucerii Constantinopolul, și drumul deschis către alte mari compensații în Asia.

Răspunsul lui Eminescu are o viguroasă ținută polemică. Referindu-se la situația de stat clientelar Austriei – stare către care lunecasem deja din teama, desigur legitimă, de Ruși – el spune: «Robia economică a noastră și a Orientului întreg, supremația culturii extrafine din Buda Pesta și Viena, poate fi visul diplomaților dela «Post», dar exemplul României ar trebui întipărit în mintea popoarelor de peste Dunăre; ar trebui să li se spună că protectoratul Austriei este echivalent cu sărăcirea, cu stoarcerea populațiunilor prin agenți economici fără patrie, și că acelea (popoarele balcanice) n'ar forma decât terenul de nutrițiune al desvoltatelor sisteme intestinale dela bursa din Viena». Continuând pe un ton din ce în ce mai vehement, Eminescu respinge cu indignare ideia mandatelor și ajunge la concluzia unei *confederații independente*, întemeiată pe o politică comercială protecționistă, «sub protectoratul său propriu și al nimănuui altcuiva». Totodată, Eminescu socoate că aceasta este forma de organizare care «conține în sine sâmburi de dezvoltare adevărată». Iată cum Eminescu, deși dominat de ideologia naționalistă, și creator de geniu în acest domeniu — a înțeles printre cei dintâi în România această necesitate și s'a pătruns de tot sensul marilor comandamente geo-politice, economice, etnice și istorice cari impun ideia unei asociații a popoarelor din Peninsula.

Dreptul de autodeterminare al popoarelor a fost satisfăcut în ultima sută de ani în mod aproape absolut. Cel puțin în Europa. S'a rupt Banatul în două, Macedonia în trei – pentruca linia de demarcațiune între statele respective să urmărească cât mai exact limitele etnice. La Fiume frontiera evoluiază în mod ireproșabil printre cartiere și străzi, alegându-le pe cele italiene de cele iugoslave... (S'au produs firește și unele nedreptăți; aceea a Banatului nu este singura) .

Când a apărut noua hartă a continentului nostru, unii publiciști de peste ocean au reluat atacurile împotriva particularismului statal european. S'a vorbit atunci de «atomismul» care împinge la anarhie și ruină civilizația bătrânului continent. Criticele n'au fost luate însă în seamă de oamenii de stat din Europa. Este drept că multe din ele erau lipsite de cunoașterea exactă a particularităților de ordin etnic, istoric, geografic și economic pe care le prezintă continentul nostru. Astăzi însă trebuie să recunoaștem că unele din criticele rostite atunci își găsesc o crudă îndreptățire. *Să recunoaștem, că aplicarea integrală, până la ultimele consecințe, a dreptului de autodeterminare, obligă – pentru anumite considerente de ordin economic și geopolitic – la o modificare a vechii concepții despre frontiere.*

4 Mihail Eminescu, *Opere complete*, ed. A. C. Cuza.

Sistemul frontierelor absolute – adevărate ziduri chinezești – suportabile pentru viața economică a marilor imperii, constituie o absurditate în fărâmițarea de astăzi. Este păcat că acest lucru nu a fost înțeles la vreme de cârmuirii popoarelor europene. Ei au uitat că oamenii nu vor putea trăi și în «atomismul» creat de autodeterminare, și cu vechiul sistem al frontierelor înalte și ermetice. De aci marea contradicție a vremii noastre: contradicția între *ethnic și economic*; între *unitatea etnică și diversitatea economică* indispensabilă vieții. Prin «atomismul» statal european, s'a ajuns la violentarea acelu neiertător determinism geografic a cărui sensibilitate economică și politică a reacționat. De aci, în primul rând, starea de nevroză generală.

Nevoia *concentrării* a început să se simtă acum din nou. În cabinetele diplomatice ideea câștigă teren; în curând ea se va impune. Popoarele mici trebuie să fie atente. Să nu piardă iarăși, ceea ce au câștigat după atâta așteptare și cu atâtea jertfe. Căci, încurajat de noul curent de gândire, spectrul marilor imperialismelor a reapărut la toate punctele cardinale. Cei interesați vor încerca, fluturând necesitatea concentrării economice, să reînvie despotismul – așa cum Austria de altădată, însușindu-și federalismul mazzinian, a căutat să înglobeze în hotarele ei popoarele balcanice. Nu este vreme de pierdut. Să opunem puterilor necurate ale trecutului, cetatea naturală a unei mari unități geografice. Dacă este vorba să intrăm, pe viitor, într'o asociație de state – s'o preferăm pe aceea a Peninsulei. Pe aceasta a făcut-o Dumnezeu. În cadrul ei popoarele își vor păstra neatinsă organizația statală națională. România va putea relua acel mare oficiu – în slujba umanității sudesteuropene – pe care l-a mai avut și altădată, dar nu în condițiuni atât de prielnice.

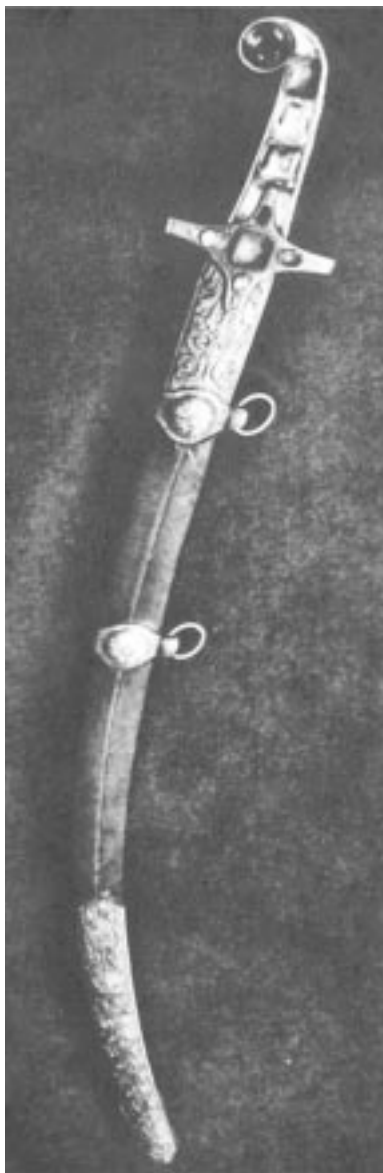
Să organizăm deci – micșorând cât mai mult cu putință rigorismul frontierelor intermediare – acea mare solidaritate balcanică menită a împiedica renașterea imperiilor aca-paratoare. Să organizăm Confederația – *așa cum au văzut-o Dimitrie Brătianu și Eminescu* – împotriva tiraniei ce dă ocol caselor noastre.

◀ La pagina 9

«Decorația de tip oriental în ștuc a fost familiară edificiilor civile din Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. La Biserica Fundenii Doamnei ea invadează fațadele îmbrăcându-le cu o adevărată horbotă de poveste, în care s-au închipuit palate, havuzuri, mese cu fructe, flori. Executată în 1699, această decorație de o singulară frumusețe s-a păstrat aproape intactă pe fațada sudică a monumentului.»

«Răspândite în întregul orient ortodox ca un însemn de omagiu adus marilor lăcașuri de închinăciune, săbiile lui Constantin Brâncoveanu au fost cu deosebire săbii de paradă. Iubitor de alaiuri, de fast, domnitorul a imprimat întregii recuzite cavaleresti strălucirea artei de curte.»

(Vasile Drăguț, *Arta Brâncovenească*)

Balcanicul Socrate și socraticul Caragiale

Pe tema balcanismului, în Europa se vorbește acum mai ales în legătură cu criza din Iugoslavia. Ideea care a înspăimântat Occidentul a fost «butoiul cu pulbere din Balcani», instabilitatea din zonă, *balcanicul* ca provocator de criză. S-a coborât în istorie până la povestea atentatului de la Sarajevo, care a dus la declanșarea primului război mondial. Balcanii sunt percepuți ca o zonă insuficient europeană, o Europă de grad secund, dacă nu și mai rău, turcită, amestecată cu tot felul de fermenți levantini, o lume care nu oferă garanții și pe care nu poți conta nici în privința stabilității, nici a angajamentelor. Cam aceasta este psihologia occidentală și chiar a noastră, privind acest subiect.

Noi, românii, ne credem balcanici fără să fim, și tot noi ne lepădăm de balcanism, considerându-l ghiuleaua de picior care ne trage în jos, nepermițându-ne să fim «integrabili» în Europa. E o greșeală foarte mare pe care o săvârșim cu toții. Cred că acest fel de a judeca lucrurile este lipsit de răbdare, de luciditate și de o privire întregă asupra unui fenomen de o mare vechime și cuprindere, atât în ordinea intelectuală și spirituală, cât și în cea a civilizației. Cât am fost în Franța, am tot insistat asupra acestei chestiuni prin articole și conferințe. Era perioada când criza iugoslavă era percepută ca un morbid periculos și i se atașa conotația de insuficiență asumare, în această zonă, a tradițiilor occidentale și europene. Mi se pare curios să se omită că, oricum am lua-o, Socrate, Platon și Aristotel erau niște balcanici. Se poate spune că balcanismul e un concept mai recent. Nu e recent. Ori e legat de zona geografică și de lumea care o populează, și atunci se referă la toată durata istoriei cunoscute până acum, ori, dacă e un fenomen local și efemer, atunci nu poate fi inerent unei anumite structuri. E vorba de o confuzie. E adevărat că civilizațiile Antichității – elenică, alexandrină și romană, care au ocupat o parte din continentul nostru și zonele circummediteraneene – nu erau încă europene. Europa începe să fie privită ca un continent cu particularități creatoare importante o dată cu creștinismul. Dar printre fermenții civilizației europene au fost nu numai Socrate, Platon și Aristotel, ci și Euclid, cu geometria lui, și arhitectura grecească și tragedia greacă, temeuri indiscutabile ale civilizației europene, care sunt evident balcanice.

Astăzi, lumea balcanică nu mai e aceeași care a fost în Antichitate și grecii de acum nu sunt la fel cu elenii din Antichitate. E iarăși o afirmație gratuită, fiindcă nicăieri o populație nu rămâne omogenă timp de milenii ci suferă tot felul de metamorfoze, de mutații

ș.a.m.d. Dar că există ceva peren, o esență care nu a suferit nici o cezură, din Antichitate până astăzi, e un lucru limpede. Cine vrea să înțeleagă bine continuitatea lumii elenice ca lume balcanică, n-are decât să facă niște comparații. Citindu-l pe Tucicide și o serie de alte surse, care nu se pot integra sub aceeași speță, dar care sunt tot relatări de viață politică a peninsulei, suntem frapați de o mare similitudine. Pot invoca un text celebru acum șaptezeci de ani, apreciat de critica românească din acea vreme (în special de Călinescu și Zarifopol), o năvelă de Teodor Scortescu, *Papi*, a cărei acțiune se petrece la Atena în 1924, în contextul căderii guvernului Gounaris, al judecării și spânzurării miniștrilor, al răsturnării monarhiei și ascensiunii lui Venizelos. Atunci se declanșează o mică intrigă foarte amuzantă, cu un român ajuns acolo din întâmplare și implicat într-o aventură galantă. Lumea era împărțită în venizeliști și constantiniști, disputele dintre ei ducându-se în piața publică și prin cafenele. Unii beau uzo, ceilalți, altă băutură, ceea ce constituia semnul unei distincții politice. Conflictelor amuzante din această poveste sunt de confruntat cu pasaje din Tucicide, unde e vorba de întâmplările, contestațiile și evenimentele politice din timpul războiului peloponesiac. Se poate vedea că e același climat.

Se va spune că e invenția unui scriitor român care a construit, pe reminiscențe antice primate parodic, o schiță amuzantă. E adevărat, dar lucrurile acestea n-ar fi plauzibile și acceptabile fără un temel, inconștient poate, dar raportabil la ceva stabil. În lipsa lui, toate acestea ar rămâne niște considerațiuni futille. Dar noi românii trebuie să abordăm tema cu toată seriozitatea și răspunderea. Când exista încă o distincție destul de tranșantă între românii din Transilvania și regăteni, cei dintâi îi percepeau pe ceilalți ca aparținând unei lumi levantine, frivole și nesigure. Regătenii îi considerau pe transilvăneni spirite cezaro-crăiești, puțin rigide, puțin aulice, lipsite oarecum de simțul relativității și al umorului, de ambiguitățile fecunde pe care le avea lumea balcanică a vechiului regat. Erau lucruri explicabile și fatale atunci. Tot fatală a fost și rezolvarea lor în timp. Dar de atunci a rămas ideea că, din păcate, suntem balcanici și că trebuie să ne vindicăm sau măcar să ascundem această țară. Nu putem să nu remarcăm și o foarte mare afinitate între noi și italieni, spanioli sau chiar ruși (cât e de mare Rusia, are și zone care aparțin spiritului de care vorbesc). Nu putem să nu observăm asta, cum nu putem accepta teza cu totul puerilă și diminuantă a lui Milan Kundera, care spune că Europa se oprește la arcul carpatin, sau la teoria lui Samuel Huntington, pentru care lumea europeană este numai cea catolică și protestantă, restul fiind asiaticism sau altceva. Asta e o eroare, fiindcă aparenta inarticulare și neangrenare corectă la valorile, stilul și civilizația occidentală nu sunt legate de ortodoxie. Spania și Italia sunt catolice dar au mari afinități și interferențe istorice indiscutabile, în anumite zone, cu această lume, considerată *grossa modo* drept balcanică. Pe lângă corectura pe care aceste observații o aduc prejudecății anti-balcanice, trebuie să mai remarcăm un lucru foarte evident: nu suntem balcanici, pentru că ne situăm la nord de Dunăre, dar am avut în istoria noastră, în special în Valahia, permanente și importante influențe balcanice (unele cu efect formativ). În literatură, de exemplu, ele merg pe un lanț care-l precede mult pe Anton Pann. Dacă ar fi totuși să pornim de la el, am spune că l-au urmat Filimon, Ion Ghica, Caragiale tatăl, Caragiale fiul, Arghezi, Ion Barbu. Apoi a apărut o asumare oarecum sfidătoare a balcanismului, perceperea sa ca un aport pozitiv și creator. Acest lucru s-a întâmplat cu Panait Istrati, Eugen Barbu, Fănuș Neagu și alții. E o linie extraordinar de fecundă, de bogată, cu pigment viu și condimentat. Ar fi lamentabil dacă ne-am lepăda de ea sau dacă n-am ști să ne-o asumăm ca fiind a noas-

tră. Și totuși există oameni care-l resping, de pildă, pe Caragiale. Mă refer la faimoasa teză a lui N. Davidescu – «Caragiale, ultimul ocupant fanariot». Există și astăzi anti-caragialști care detestă simțul critic și râsul, agelaști care consideră umorul drept ceva clandestin și indecent. Numai că lucrurile acestea sunt mult mai complexe și importante decât le văd ei. Eu cred despre Caragiale că e un spirit eminent socratic. Dacă ne uităm bine la structura pieselor și a schițelor, vedem că seamănă cu dialogul socratic. Chiar și stilul interpelativ, în agora, în piața publică, este socratic. Pe de altă parte, despre Caragiale nu se poate accepta teza că n-ar fi un autor absolut reprezentativ, cuprinzător și irecuzabil, una din cele mai elocvente manifestări ale geniului românesc. Nu toți însă îl consideră astfel, un exemplu fiind Constantin Noica. Dar nici noicieni nu sunt atât de fideli, încât să adopte, la rândul-le, această teză a lui Noica.

Fiindcă am vorbit de ortodoxie, voi mai spune că balcanismul nostru trebuie exonerat de acuza care i se aduce prin asocierea, improprie, cu ortodoxia. Într-adevăr, creștinismul din lumea balcanică este preponderent ortodox, iar ortodoxia apare în ochii occidentalilor drept ceva inasimilabil tradiției europene, ceea ce iarăși este fals. Nu ortodoxia a ținut România în loc, nelăsând-o să se integreze firesc în lumea europeană (după cum nici influențele balcanice n-au fost cauza), ci separația și dominația impusă de Imperiul otoman. Stilul de existență oriental, muzica turcească, meterhaneaua și chiar precumpănirea limbii neogrecești și a stilului fanariot apar ca inasimilabile și contraveniente stilului occidental. Toate acestea au fost însă un acoperământ, o îmbrăcăminte pe care societatea românească a preluat-o din cauza ocupației otomane. În realitate, tinerii boieri și principii educați la Constantinopol căpătau o învățatură cosmopolită și de puternică influență occidentală (în special franceză). Să nu uităm că, de fapt, limba franceză a început s-o înlocuiască în societatea românească pe cea grecească chiar în timpul fanariotilor (aici a contribuit evident și influența rusă care s-a produs într-un mod interferent). Personajul lui Sadoveanu, Alecu Russet, un tânăr ostateg de rang înalt, crescut în lumea cosmopolită de la Constantinopol, este, în sensul acesta, un prototip. După mine, cazul e definitiv și reprezentativ pentru ce a însemnat elita românească până la un moment dat, adică până după cel de-al doilea război mondial. E adevărat că lumea asculta muzică lăutărească și meterhaneaua, dar nu-i mai puțin adevărat că se asculta și Mozart, cum se asculta și la Viena. E de ajuns să citim memorii sau documente istorice pentru a ne lămuri. Inconcordanța stilistică exterioară a fost tributul plătit pentru faptul că estul european a fost, și atunci, o zonă negociabilă pentru marile puteri, începând cu Francisc I, care a încheiat cu Soliman un tratat ce acorda turcilor influență asupra Mării Mediterane și sud-estului european. De atunci a pornit această abandonare a estului continentului – întâi a părții lui sudice, iar apoi și a zonelor mai nordice, a Poloniei de pildă. Efectele aceluia tratat n-au fost imediate, dar s-au văzut în timp. Secolele XVI și XVII n-au fost atât de turcite, stilul de existență nu era încă acela al caftanelor și al sugiucului. Lucrurile s-au coroborat și cu descoperirea Americii, care a făcut să scadă importanța drumurilor comerciale spre Extremul Orient, ce treceau prin zona noastră. După eliberarea Vienei de către Eugeniu de Savoia, turcii au avut, în compensație, mână liberă în Principate, cu prerogativa numirii domnilor care nu erau, de fapt, decât un fel de prefecți cu anumite faste monarhice. Ordinea dinastică a devenit mai mult decât aproximativă și, lucru încă și mai grav, au fost desființate moneda și armata. Acestea au fost efectele perpetuei abandonări a estului european și cauza rămânerii noastre în urmă și nicidecum ortodoxia, o tradiție

eminamente europeană, raportabilă la sfinții părinți greci care, istoric vorbind, dau o literatură uluitoare (sunt unii pe care, citindu-i, ai impresia că te afli în plin Proust). Se poate observa că, atunci când am scăpat de dominația otomană, s-a recuperat, în cel mai scurt timp, stilul de existență european, ai cărui fermeți nu dispăruseră. Deci, ortodoxia e una, balcanismul alta, și problema civică a unei societăți europene – cu totul altceva.

Ar fi de adus în discuție și faptul că rușii au inventat, ca motivație a expansiunii lor, doctrina panslavistă. Panslavismul nu e ortodox, pentru că numai românii, bulgarii și sârbii sunt ortodocși în această zonă. Celelalte popoare din sfera panslavismului sunt catolice sau reformatate (croații, polonezii, boemii). Multă lume confundă panslavismul cu slavofilia și-l acuză pe Soljenițin, în mod ignar, de ambele lucruri. Slavofilia e o linie intelectuală și spirituală rusească, anterioară lui Petru cel Mare, cu trimitere la Andrei Rubliov și, înapoi, la marea civilizație rusească, până la Kievul anului 1000. Ea merge mai departe și după Petru cel Mare, prin Gogol, Tolstoi, Dostoievski, Soljenițin și Tarkovski, până în zilele noastre. E cea mai fină, subtilă și fecundă linie de cultură și creativitate a lor, perfect integrabilă, de altfel, în lumea și civilizația europeană. Așadar, panslavismul și slavofilia sunt două linii ce nu trebuie confundate și care nu sunt concordante, cum cred foarte mulți. Iată că și Soljenițin, fără să fie balcanic, e acuzat de *ortodoxism* (termen cu o conotație pamfletară).

Deci, până la urmă, spiritul balcanic nu înseamnă neapărat ortodoxie, nici non-europenism, nici levantinism sau o atitudine retardată. Noi avem în mentalitatea noastră valahă un anumit piper balcanic, o anumită savoare și relativizare a comportamentelor din punct de vedere etic, care nu este însă dusă până la amoralism, ci doar până la un fel de cinism. Caragiale era cinic, cinismul fiind și el o atitudine socratică. Cinismul balcanic e un ferment extraordinar de viu și stimulator în cultura noastră. Dar aerul duhliu, buna dispoziție și felul de a anestezia prin relativizare nenorocirile și catastrofele istorice, spiritul bășcălios și cinic sunt respinse de mulți cu oare moralizatoare (total improprie în acest caz). După mine, ar trebui să fim lucizi și oameni de gust, și să prețuim ceea ce este o reușită sapiențială și artistică. Felul de viață și replica spirituală și voluptuoasă dau artei literare și spiritului public o notă inconfundabilă și de mare preț. E adevărat că această influență balcanică e mult diluată și nu se mai simte în zonele din nord, în Moldova de exemplu. Acolo există niște adieri slave savuroase și frumoase, pe care de asemenea nu trebuie să le repudiem. Viața moșierilor din Moldova (mentalitatea, blândețea și brutalitatea, nearoganța și asumarea unei umilități umane la nivelele înalte ale societății) era absolut identică cu ceea ce se citește în Turgheniev și Tolstoi. Am cunoscut aceste lucruri și chiar scriu despre ele în memoriile mele. Vasăzică, așa cum există o inducție de ordin polono-rus în Moldova, există și una balcanică în Muntenia. Avem o civilizație românească ce nu poate fi privită dintr-un singur unghi, din cel nordic-alpin, de exemplu. Mixtura de spirite care traversează și se întrepătrund în spațiul acestei civilizații se compune din valurile balcanice și slave care au venit pe un fond, zicem noi, latin. Avem o limbă latină. Aici e altă poveste. Toate popoarele numite latine au ca bază limba latină, evident cu influențe și structuri din alte limbi. Dar că mai suntem astăzi, noi sau alții, urmași ai Romei, mi se pare o formulă politică acceptabilă poate la Eminescu, dar pe care trebuie s-o privim lucid și să n-o luăm de bună. Așa cum, de exemplu, nici despre francezi nu se poate spune că sunt galo-romani, ci doar urmașii galo-romanilor, amestecați cu franci, cu normanzi și altoiți pe un fond celtic anterior. Nimeni nu mai e roman. Apoi mai este un lucru.

Când se vorbește de atestările existenței românilor în teritoriile în care ne aflăm, toată disputa e stupidă. Nu suntem de două mii de ani aceeași. Nu am preluat funcțiile unui regat geto-dac bimilenar. Acestea sunt fanteziile bovarice ale unor istorici diletanți sau ale unor politicieni fără acoperire. Suntem ce suntem pe aceste structuri anterioare, teinice, fecunde, în care, într-adevăr, limba latină este elementul cel mai important. Nu văd de ce ar trebui să găsim preferințe, să inventăm și să falsificăm ceea ce este probabila noastră istorie, chiar dacă e insuficient cunoscută. Iată, omitem mereu faptul că zona românească s-a chemat în secolele XI și XII Cumania și că suntem, fără îndoială, și descendenți ai cumanilor (și, mai din vechime, ai pecenegilor). Nu-i nici o rușine în asta, după cum nu-i nici o rușine, astăzi, să ne chemăm și balcanici, chiar dacă, propriu-zis, nu suntem.

Mărturii consemnate de Andrei MANOLESCU

Tetradrahmă de argint din vremea lui Ptolemeu I (322 î.C.) reprezentând capul lui Alexandru cel Mare, zeificat, purtând diademă și o piele de elefant